

החברה העירונית ראש"צ
לתרבות, ספורט ונופש בע"מ
אגף מורשת וארכיאולוגיה

עוריות
ראשון-לציון

WORTHY WOMEN

Women in Rishon Le-Zion

בזכות הנשים

נשים בראשון-לציון

מוזיאון ראשון-לציון Museum of Rishon Le-Zion

דבר ראש העירייה מר מאיר ניצן

החוברת שלפניכם מרימה על נס את פועלה וחלקה של האישה בחיי המושבה-העיר ראשון-לציון, מימי הקמתה ועד ימינו.

האישה הראשונית הובילה וליוותה, אם כי בצניעות ולא תמיד בהבלטה הראויה לה, מהלכים והחלטות משמעותיות בחיי היישוב. כך לדוגמא, כבר בשנת 1919 הובילו נשות המושבה להחלטה על מתן זכות בחירה לנשים לוועד המושבה, החלטה תקדימית ברמה הלאומית. וכך גם הקדימה קהילת ראשון-לציון בהצבת אישה בראשות העירייה בשנת 1956.

היום תופסת האישה מקום מרכזי בעשייה הקהילתית בעיר, בתפקידי ניהול במוסדות החינוך והחברה ובתפקידי ניהול בכירים בעירייה.

כתמיד, גם כאן מובילה ראשון-לציון. בתחום מעמד האישה בנתה שירותים יחודיים לנשים, כגון: מרכז זכויות נשים (מנ"ע), מרכז אימון אישי (אנא"י) ובכוונתה להקים קרן לעידוד נשים לרכישת השכלה.

מאיר ניצן
ראש העירייה

שנת השישים למדינת ישראל היא הזדמנות פז לחשוף את פעילותן של הנשים המייסדות, הראשונות לציון. הן נטעו את עצמן ואת משפחותיהן במושבה החדשה, נאבקו את מאבק ההישרדות ושכם אל שכם עם בני זוגן בנו את המושבה ברוח חזון ההתחדשות העברית. בשיער אסוף בקפידה ובשמלות ארוכות קפלים התעקשו לגלות מעורבות ציבורית ופוליטית והובילו מאבק מוצלח על זכותן להשפיע שבסיומו נבחרו שתי נשים לעמוד בראש ועד המושבה. בשנת 1956 נבחרה בראשון-לציון ראש-עיר-אישה-ראשונה במדינת ישראל. בפועל העבירו אלינו נשים אלה מסר המעודד מעורבות ציבורית ומנהיגות נשים מובילה ויוזמת. עלינו לדעת כי שוויון חברתי אמיתי יבוא רק מתוך הכרה בשונות שלנו כבני אדם ותפיסת ההבדלים החיצוניים והפנימיים בינינו ככוח חיובי ומניע ברמה האישית והקהילתית.

רונה ברדה מנוסביץ'

חברת מועצת העירייה
יו"ר הוועדה למעמד האשה

החבורת "בזכות הנשים" הופקה לכבוד ערב ייחודי המוקדש לפועלן ולתרומתן של נשות המושבה-העיר ומתקיים במוזיאון ראשון-לציון בתאריך כ"א באייר תשס"ח, 26 במאי 2008. ערב זה הנו פרי יוזמה משותפת של מוזיאון ראשון-לציון, הגב' רונה ברדה מנוסביץ', חברת מועצת העיר ויו"ר הוועדה למעמד האשה, והגב' ישראלה בן-אשר, יועצת ראש העירייה למעמד האשה. החבורת, שהיא השמינית בסדרה אודות אתרים, אישים ומעשים, מביאה לידיעת הציבור חומרים מתוך הארכיון כחלק מייעודו של המוזיאון להנחיל את ההיסטוריה המקומית.

רפי גלנטה

מנהל אגף מורשת וארכיאולוגיה
ומנהל מוזיאון ראשון-לציון

החבורת הופקה על-ידי מוזיאון ראשון-לציון

כתיבה ועריכה: יונה שפירא | ייעוץ ארכיוני: מירי ברניצקי, תרצה חביב גרין
תצלומים היסטוריים: עדי רובין | עריכה לשונית: תרצה חביב גרין | תרגום לאנגלית: שירה שיין
עיצוב והפקה: פרסום דאלי | בסיוע: משרד המדע, התרבות והספורט, מחלקת המוזיאונים

בזכות הנשים

נשים בראשון-לציון

במלאות 60 למדינת ישראל נביא בפניכם את סיפור עשייתן של נשות ראשון-לציון אשר הקדישו מזמנן וממרבן למען הפרט ולמען הכלל מאז ייסוד המושבה ועד סוף המאה ה-20. הנשים נשאו בעול, ילדו וגידלו ילדים בתנאי החיים הקשים, נקשרו לאדמה ותרמו לקהילה. מטבע הדברים, קצרה היריעה מלכלול את כולן. יובא כאן מבחר מייצג של נשות ראשון-לציון אשר היו חלוצות בתחומן ופעלו בתחומים מגוונים: בחקלאות ובהתיישבות, בחינוך, בבריאות, בספרות, בהנחלת השפה העברית, ברווחת הפרט וזכויותיו, בפעילות ציבורית וביזמות אישית.

נשות המייסדים - עזר כנגדו

במהלך העלייה הראשונה (1882-1904), הוקמו בארץ ישראל שלושים מושבות ומספר חוות חקלאיות שהתפרשו ממטולה ועד באר טוביה. אנשי העלייה הראשונה שעלו לארץ על נשיהם וטפם נתקלו בקשיים עצומים. חלקם התיישבו באזורים מבודדים, קשים לעיבוד חקלאי, מוכי קדחת ומעוטי מים. השלטון העות'מאני היה עוין, מקורות המימון שלהם היו דלים, הארץ ואורחותיה היו זרים להם וחוסר התשתית הארגונית, הכלכלית והתחבורתית עמד להם לרועץ. מייסדי ראשון-לציון, בכורת מושבות העלייה הראשונה, היו בעלי רקע דתי ושומרי מסורת וחלקם אף רכשו השכלה

קילוף שקדים בחצר
משפ' הירשפלד,
1923

כללית. נשותיהם היו בדרך כלל חסרות השכלה מסודרת. בהתאם לרוח התקופה, לא היה מקום לשיתוף האישה בתהליכים אידאולוגיים ופוליטיים והנשים לא תמיד לקחו חלק בהחלטות של הגברים שבעקבותיהן הם עלו לארץ. הן נאלצו להתמודד עם קשיי החיים למרות שלא תמיד הייתה להן אמונה רעיונית שתנחה ותספק להן כוח נפשי להתמודדות. הערכים החדשים אשר נוצרו במהלך תקופת העלייה הראשונה כמו ערך עבודת האדמה, ההגנה העצמית, זקיפות הקומה הלאומית ועיצוב דמות היהודי החדש, פסחו על רוב רובן של הנשים אשר מבחינת תפקודן, הדימוי העצמי והסביבתי שלהן נותרו במעמדן המסורתי והנחות, ללא זכויות שוות לגברים. לא הייתה להן זכות לבחור ולהיבחר, להשתתף באספות ולהביע דעתן, לא כל שכן זכות על רכוש המשפחה. כל תפקודן התמקד בין כתלי הבית וחצר המשק כ"עזר כנגדו" וזאת לא רק מעצם הדגשת מעמדו של הגבר במפעל החלוצי כמתיישב, כמייסד וכבונה, אלא גם מהיותו נתפס כראש בית אב הנושא באחריות לכל המתרחש במשפחה. הנשים נעדרות מכל הרישומים של תקופת ייסוד המושבה. גם כאשר המסמכים מציעים לנו מידע אודותיהן, בדרך כלל אין הוא מביא את "קולה" של האישה, דהיינו, דיעותיה, מחשבותיה, רגשותיה ובראשונה פרשנותה האישית לגבי המעמד ההיסטורי של שיבת עם ישראל לארצו.

נשות ראשון-לציון, שחלקן נאלצו לנטוש בגולה חיים נוחים וסביבה משפחתית וחברתית תומכת, התגוררו בחודשים הראשונים באוהלים ובצריפים. מים לא היו והמצוקה הכלכלית העיקה על כולם. לא אחת נאלצו הנשים לשלם על תלאות החיים בבריאותן ובחיי ילדיהן. הן ילדו בבית, סבלו מן הקדחת שהכתה בכולם ובנוסף לניהול הבית והטיפול בילדים עבדו במשק ונרתמו לעזרת הבעל בעונות חקלאיות בוערות. עדויות על תלאות אלה מופיעות במקרים מסוימים ביומנים ובספרי זיכרונות שנכתבו בדרך כלל על ידי גברים.

חייה של **שרה שליט** (1853-1928), אשת המייסד אליעזר אלחנן שליט, תועדו בזיכרונותיו של בנה, ד"ר משה אהרון שליט, שכתב: **"שמעתי את אמא אומרת שיש ברכה בשעות בין הערביים, שבהם החשיכה מסתירה את העובש שעל הלחם היבש."** על פרידתו

שרה שליט
עם משפחתה
בחצר ביתם

מאימו בלכתו ללמוד במקווה ישראל סיפר:
"למרות כל התרגשותי ניסיתי לנחמה: אמא,
אמרתי בקול חנוק, אני שמח ללכת ללמוד במקווה
ישראל... לפחות בבית הספר יהיו לי די מים, ולא
איאלץ לגזול ממך את מנתך." את סעודת ראש
השנה במושבה הצעירה בת מספר השבועות תיאר:

"חגגנו בפת חרבה וזיתים שחורים." כמה חודשים לאחר

ייסוד המושבה שכלה שרה שליט את התינוקת שלה, ברכה. על

כך כתב משה אהרון שליט: "המראה של אמא החולה והתינוקת הגוססת
והנאחזת בשדיה, כמעט שבר את רוחנו. וכך הייתה ברכה הקטנטונת-המסכנה לקורבן
הראשון של הורי על מזבח האידיאליים שלהם" (מ.א. שליט, "בנתיבות חיי", 1953 - מהדורה
אנגלית, 2000 - מהדורה עברית). שרה שליט מהווה דוגמה לאישה שהלכה אחרי בעלה
ואחרי האידיאל שלו בנאמנות ובמסירות ובהמשך, גם בהזדהות.

תיעוד יוצא דופן, שמביא את דעתה, קולה התקיף של האישה ויחסה למעשה
ההתיישבות, שבו לקחה חלק פעיל, הוא מכתבה של **מינדל איזנבנד** (?-?), אשת
המייסד לוי יצחק איזנבנד. מינדל ובעלה עזבו את המושבה בשל מחלתו ובשל המרידה
בפקידות הברון (1887). המכתב נשלח לאהרן מרדכי פרימן לאחר צאת הכרך הראשון
של ספרו "ספר היובל לקורות המושבה ראשון-לציון" (1907). במכתבה, שנכתב
ביידיש ונשלח מפריס, מציינת מינדל כי תקופת שהותם במושבה הייתה התקופה
המעניינת והחשובה בחייה אם גם הקשה ביותר. מינדל פונה לפרימן בדחילו ורחימו
ובנוסח המקובל לגבי היחס לנשים באותה תקופה אך עם זאת בטון של התקפה
רבתי: "סלח לי מר פרימן, שאני, בתור אישה מרשה לעצמי לעורר את תשומת ליבך
ששכחת להזכיר ביצירתך את האנשים שעמלו למען ייסוד ראשון-לציון, אך לדאבוני
הם אינם בחיים" (א.מ. פרימן, "ספר היובל", כרך ב', תרע"ג, 1912). היא תוהה מדוע שכח
פרימן להזכיר בספרו שאיזנבנד היה הראשון שנטע כרם מכספו שלו עוד בטרם
הגיעה תמיכת הברון רוטשילד; מדוע לא ציין שביתם היה הבית הראשון שנחנך
במושבה ושימש גם כמקום תפילה וכאכסניה לכל מי שטרם היה לו בית; ומה על

מינדל
איזנבנד

התנור שבנה בעלה לשימוש הציבור חינם אין כסף; ומדוע לא נזכר בנם, שהיה הבן הראשון של המושבה שכן נולד ביום רכישת האדמה ואף נקרא על שמה, בן ציון; ומדוע אין הוא מזכיר אותה, את מינדל, שהייתה האישה הראשונה שיצאה לעבוד בכרם לצד בעלה ובכך הראתה דוגמה לשאר הנשים? האם שכח כל זאת משום שאיזנבנד איננו עוד בין החיים? הרי האיש נפל חלל כעץ בעצם פריחתו בשל התלאות והסבל אשר פקדו אותו בראשון-לציון, טוענת מינדל. עוד היא מציעה למר פרימן את זיכרונה הטוב לצורך כתיבת הכרך השני של ספרו. לפנינו דוגמא נדירה לביטוי נשי בכתב אשר שופך אור על יחסה של אותה אישה לראשון-לציון ולמעשה ההתיישבות ואינו מהסס להביע ביקורת על ספרו של פרימן. המכתב שרד בשל העובדה שאהרן מרדכי פרימן מצא לנכון לפרסמו בסוף הכרך השני של ספרו שיצא לאור בשנת 1912.

ברטה פינברג (1859-1934), אשת המייסד יוסף פינברג, מתגלה כשילוב של "עזר כנגדו" עם אישיות חזקה בעלת כוח השפעה על בעלה ועל הסביבה. בעלותה לארץ יחד עם בעלה הייתה כבת 25, בת למשפחה משכילה ובוגרת גימנסיה בעצמה. היא לא נרתעה מן הקשיים שעמדו בפניה בארץ החדשה. לבדה נותרה עם ילדיה, חולי הקדחת, בעת שבעלה נשלח לאירופה על מנת למצוא סיוע למושבה שאך הוקמה. את דברי ברטה בעת פרידתה מבעלה ציטט מנשה מאירוביץ': "אין דבר אינני יחידה הסובלת על אדמת 'ראשון' שלנו. גורלם של כל חברי יהיה גם גורלי וגורל ילדינו. סע! אפשר שיעלה בידך להציל את המושבה היקרה" (מ. מאירוביץ' בתוך: ד. יודילוביץ', עורך, "ראשון-לציון התרמ"ב-התש"א", תש"א, 1941). ביתה, ששכן בקצה המושבה, היה בית ועד לצעירי המושבה. על הבית כתב דב חביב לובמן: "בית בן שתי קומות. בקומה העליונה אולם מרווח, מרהט בטוב טעם, גם פסנתר היה בבית וכלים נאים. בכל ניכר חיי אמידים." "ביתם היה בית ועד למשכילי המושבה." את ברטה תיאר: "היא מלאה עדנה ורוך, עניינים שחורות, מקסימות, פנים של קוים ישרים, מביעות תום וטוב לב, מיטיבה לנגן

ברטה פינברג
עם משפחתה

בפסנתר ומחוננת בקול להפליא. יוסף פינברג הקים מחלבה וברטה, שנועדה להיות גברת עדינה, עסקה בהכנת גבינה וחמאה ובכל עבודות הרפת והאורווה. ועוד סיפר לובמן: "כל היום היו שניהם עסוקים ברפת ובלול ובערב מבלים בקריאה, נגינה ושירה ובשיחת רעים של מבקרי הפינה האידילית הזו" (ד. חביב לובמן, "מסיפורי הראשונים לציון", תרצ"ד). בשנת 1887 נקלע פינברג אל לב הסכסוך בין פקידות הברון למושבה. הייתה זו ברטה אשר דרבנה את אנשי המושבה להכריז על גירושם של פקיד הברון אוסוביזקי והיא זו אשר במטרה לגונן על המושבה, השלימה עם גזירת הגירוש שחלה עליהם עצמם.

נשים בעלות נחלה

ברכה הירשפלד (1882-1972) ובעלה צבי הירשפלד היו חלוצים ואנשי מעש. בשנת 1914 יצא צבי הירשפלד להקים את חוות רוחמה שבנגב והותיר את הנחלה בראשון-לציון לניהולה של אשתו. על מנת לתת לדבר תוקף, הפקיד בוועד המושבה צוואה המייפה את כוחה לפעול בנחלה ככל שתחפוץ. וכך כתוב במסמך: "היא היא הממלאה את מקומי כל זמן שהיא תחיה בלי שום מפריע, והרשות בידה לעשות עם הנחלה כחפצה וכרצונה ואין שום רשות למישהו או לקרובי להתערב ולחוות דעה בלי הסכמתה"

(ספר הפרוטוקולים של ועד המושבה, תרע"ד, 1913). משנפטר צבי

הירשפלד בשנת 1917, ניהלה ברכה את משק רוחמה

בנוסף על משק המשפחה בראשון-לציון.

כמו כן, הייתה פעילה בחיי הציבור של

המושבה. בשנות העשרים והשלשים של

המאה ה-20 הייתה חברה בוועד בית

הספר, גזברית המועצה המקומית, בעלת

בארות וממקימי "קופה חקלאית".

משפ' הירשפלד בכרם

ברכה
הירשפלד

נשים בעלות רקע אידיאולוגי - בנות ביל"ו

שלוש הנשים אשר הגיעו לראשון-לציון כחברות בתנועת ביל"ו היו: **חסיה בניסון** (1865-1942) שנישאה לביל"וי יהודה צלליכין, **פאני פריזר** (1862-1920) שנישאה לביל"וי חיים חיסין ו**פאני בלקינד** (1858-1941) שנישאה לישראל פינברג. במכתב אל אחותה ברוסיה, הביעה פאני בלקינד את תחושותיה באשר לארץ ישראל ולחלקה היא במלאכת יישוב הארץ: "...אם לא תדעי לך, אחותי תמתי, מה נעמו החיים בנאות שדה ומשכנות אכרים, קומי ועלי אלינו על אדמת הקודש... הדעת הזאת, כי על אדמת אבותינו עומדות רגליך, תפח בך רוח חדשה לא שערור כל אחינו יושבי חוץ... לו ראית אותי בחשפי זרועותי בשדה כובס או בעמדי בבית המבשלות לזוד נזיד... ברתמי בידי את סוסי לנסוע העירה לקנות צידה לבית..." ("דבר הפועלת" י"ט, אייר תש"ב, 4.6.1942).

בנות ביל"ו, גם בשהותן בבית אנטון איוב ליד מקווה ישראל וגם כשהגיעו לראשון-לציון ועד אשר נישאו, מילאו את התפקיד המסורתי של האישה עבור כל חבורת הביל"ויים הגברים דהיינו, דאגו למשק הבית, בישלו, ניקו וכיבסו בעוד הגברים הביל"ויים עסקו בעבודות חקלאיות ואחרות במושבה.

נשים במקצועות מסורתיים

במושבה היו גם נשים אשר עסקו במקצועות מסורתיים כמו מיילדות, סיעוד והוראה.

פאניה לפידות פיין (1866-1901), אשת המייסד בנימין פיין, מיילדת במקצועה. הגיעה לראשון-לציון בשנת 1892. עבדה במושבה כמיילדת גם לאחר שנולדו ילדיה היא. בעודה צעירה לימים נפצעה, נשלחה לבירות לניתוח ונפטרה שם. דוד ידילוביץ' כתב עליה בספרו: "בנימין פיין התעשר מאד בבחירת אישה ממשפחה אצילה: פניה לפידות,

עדינה, רצינה, שימשה כמיילדת במושבה אך נקטפה בלא עיתה" (ד. יודילוביץ', עורך, "ראשון-לציון התרמ"ב-התש"א", תש"א, 1941).

חוה קרלן
וילדי שכונת
"שיבת ציון",
שנות ה-30

חוה קרלן (1902-2000), עלתה לארץ מרוסיה בשנת 1922 ונמנתה על בוגרות המחזורים הראשונים של בית הספר לאחיות "הדסה" בירושלים. הגיעה לראשון-לציון בשנת 1926 והייתה לאחות הציבורית הראשונה, תפקיד שמילאה במשך יותר מ-25 שנים. היא שימשה כאחות בית הספר ואחות "טיפת חלב", עסקה בחינוך הילדים והציבור לבריאות ולהיגיינה ובשנות השלושים אף צירפה אליה את **רעיה רבינוביץ'** (1909-2003) אשר שימשה כאחות טיפת חלב במשך עשרות שנים והקדישה את חייה לטיפול בתינוק ובאם. בנוסף, לקחה חוה קרלן חלק בפעילות ציבורית והתנדבותית ענפה. בשנת 1960 הקימה את לשכת "בנות ברית" בעיר וכיהנה כנשיאתה. עסקה באימוץ בתי ספר, חלוקת בגדים לילדים נצרכים וייסוד ספרייה בבית החולים "אסוף הרופא". יחד עם בעלה, פרץ, יזמה קרן מלגות לתלמידים מצטיינים ומעוטי יכולת.

עם הנשים שעסקו בחינוך בשנים הראשונות נמנתה **חנה ציפה דרובין** (1863-1940), אשת הביל"וי ויאל דרובין. הגב' דרובין ניהלה בית על כל פרטי ודקדוקי אירופה. מי שהיה יושב אל שולחנה זכה לאכול על מפת תחרים צחורה מתוך כלי חרסניה עדינים וכל זאת בתוך השממה של ראשון-לציון. על קבלת הפנים בבית דרובין כתב חיים חיסין: **"...מערכות כלים נפרדות, מפיות, גביעים, קנקני מים ויין. המנות היו כמובן פשוטות ודלות אך מוכנות היטב ומוגשות בטוב טעם"** (ח. חיסין, "מסע בארץ המובטחת", תשמ"ב). חנה ציפה דרובין לימדה בבית הספר לבנות מלאכת יד בשנים 1887-1899 גם בהיותה אם. בנוסף, הייתה פעילה בחיי הציבור של המושבה. בין היתר, התייצבה בראש משלחת נשות המושבה בפני הברונית רוטשילד בעת ביקור הברון והברונית בראשון-לציון, בשנת 1887, וזאת, על מנת לשכך את חמת הברון לאחר המרידה

בפקידות שאירעה במושבה. דברי הנשים נפלו על אוזניים קשובות ואדלאידה דה רוטשילד הצליחה להשפיע על בעלה הברון ולהשיב את לבו אל ראשון-לציון. חנה ציפה דרובין התאלמנה מבעלה יואל בגיל צעיר. בשל אלמנותה נרשמה כאיכרה בספר האחוזת של המושבה, דבר שהיה יוצא דופן.

שפרה גיסין (?-?), בתו של ר' דוד גיסין, הגיעה למושבה עם משפחתה בשנת 1886. בשל הצטיינותה בלימודים בבית הספר של ראשון-לציון, נשלחה על ידי פקידות הברון רוטשילד ללמוד בפרים על מנת לשוב ולהיות מורה במושבה. עם שובה, ניהלה את בית הספר לבנות במשך כחמש שנים (1895-1899) עד אשר נישאה ועזבה את ראשון-לציון (ואת ההוראה).

אסתר שפירא (1881-?) הייתה הגננת העבריה הראשונה. גם היא הצטיינה בלימודיה בבית הספר של המושבה אולם הוריה לא אפשרו לבתם יחידתם לנסוע ללמוד בפרים. אי לכך, היא נשלחה לירושלים, אל גן הילדים האנגלי של "אגודת אחים" מלונדון, שם השתלמה בשיטת פרבל ובשובה לראשון-לציון, ניהלה את גן הילדים העברי הראשון בעולם. גם היא החזיקה במשרתה עד לנישואיה ואז פרשה. דוד יודילוביץ' כתב אודותיה: "אסתר ידעה היטב את הסוד של 'עבודת פרבל': לעשות את עצמה

קטנה למען יבונה הקטנים ... עונג, שעשוע ... גיל ושיר. בתוך כל אלה הייתה טבולה כל הפמליא הקטנה שלה ... העברים הפעוטים הראשונים בגן הילדים העברי הראשון בימינו" (ד. יודילוביץ', "ראשון-לציון התרמ"ב-התש"א", תש"א, 1941).

גן הילדים העברי
הראשון עם הגננת
אסתר שפירא, 1899

נשים ביזמות קטנה

פריידע באשע גיסין (?-?), אשת ר' דוד גיסין, שוחט ומוהל במקצועו שבראשית ימיו בראשון-לציון (1886) היה בעל הדיליז'אנס הראשון במושבה. בית לגור בו לא היה למשפחת גיסין. אחד המייסדים הרשה להם להשעין על יד קיר אורוותו אוהל של מחצלאות ובו גרה כל המשפחה. זאת ועוד: אם המשפחה סידרה באוהל בית אוכל עבור אלה אשר חפצו ליהנות מסעודת ביתית הגונה. צא וחשוב מה היה לעניים אלה להציע לאורחיהם.

נסייה
דשבסקי

נסייה דשבסקי (1874-1973), המכונה "אם העלייה השנייה", הגיעה למושבה בשנת 1906 יחד עם בעלה. הגב' דשבסקי פתחה בית אוכל לפועלים בראשוני האוכלים בו היו חברי "השומר". מספרים עליה כי באי בית האוכל שלה, פועלים קשי יום, בודדים ומנותקים ממשפחתם שבגולה, מצאו אצלה בית חם ואוזן קשבת כאילו היו ילדיה שלה. צריף העץ שלה חולק לשניים. במחציתו מגורים לה ולמשפחתה הגדולה ובמחצית השנייה, בית האוכל. שמעה יצא בקרב הפועלים בכל הארץ. בשל תנאי המגורים הגרועים של הפועלים והקור ששרר בחורף בצריפיהם הדלים, הרבו אלה לבלות במעונה של הגב' דשבסקי, בעיקר בלילות שבת. והיא שבעה נחת מכך ש"הילדים" נהנים מחום ביתה ועודדה את כולם להמשיך ולאכול אצלה גם אם לא היה ביכולתם לשלם.

כדיה
עראקי

כדיה עראקי (1889-1985), מעולי תימן אשר הגיעו למושבה בשנת 1909. בשנת 1922 עברה המשפחה להתגורר בשכונת "שיבת ציון", שכונת

התימנים הראשונה במושבה. על מנת לסייע בפרנסת משפחתה, גידלה תרנגולות וסחרה בביצים מלולה ומן הכפר הערבי השכן. היא תפרה גלביות לגברים שבשכונה והחזיקה רפת ובה כ-15 פרות חולבות. בעזרת בנה, אהרן, מכרה חלב לאנשי המושבה.

נשים מנחילות עברית וסופרות עבריות

ראשון-לציון הייתה חלוצה בהחייאת השפה העברית. אליעזר בן יהודה, שבהשראתו הוקם במושבה בית הספר העברי הראשון בעולם, גרס כי הנשים הן אשר תוכלנה באמצעות הרגש המיוחד להן לתרום רבות להחייאת העברית "הזקנה היבשה והמתה" ועודד נשים להביע עצמן בכתב מעל דפי עיתוניו. הוא גם הטיפ ללימוד עברית בקרב הילדות כדי שבהיותן אמהות תוכלנה להנחיל לילדיהן את השפה.

נשים מעטות בלבד עסקו בספרות ובעיתונות עברית והיו שותפות פעילות להחייאת השפה ולהפצתה. המכנה המשותף להן היה, בדרך כלל, היותן בנות או נשים של אנשי מפתח ביישוב ובעלות השכלה פורמלית כללית. יצירתן הספרותית של נשים אלה

מימין לשמאל:
אליעזר בן יהודה, ציפורה יודילוביץ,
דוד יודילוביץ, חמדה בן יהודה

מבטאת את שאיפתן להתחדשות, לזכויות ולשוויון כבעלות הכרה אידאולוגית לאומית. הן ביקשו, כמו הסופרים הגברים, לספר אודות החיים המתקמים לנגד עיניהן ופנו ביצירתן אל הקהל היהודי בארץ ובגולה. כזאת הייתה למשל **חמדה בן יהודה**, אשת אליעזר בן יהודה מירושלים. על ביקורה הראשון במושבה, בשנת 1892, ועל המפגש עם נשותיה וילדיה המפטפטים בעברית כתבה: "**ברחוב משחקים ילדים ומברכים אותנו ב'שלום' וכפי הנראה ידעו כי זה בן יהודה אשר בא ואסור להוציא הגה מפהם חוץ מעברית. ובן יהודה צוהל מניצחון זה.**" על נשות המושבה כתבה: "**ועל כל תושביה התחבבה עליו [על בן יהודה] האישה של ראשון-לציון, כי היא אשר ראשונה נענתה לדרישתו של הדיבור העברי בבית ובחוץ, הרבה שנים קודם למושובות אחרות.**" ... **"והייתה האישה העבריה הזאת מקפידה יותר בחיצוניותה וערה לכל הגה לאומי, והיו ביניהן גם תלמידי חכמים"** (ח. בן יהודה, בתוך: ד. יודילוביץ', עורך, "ראשון-לציון התרמ"ב-התש"א", תש"א, 1941). בכך ודאי התייחסה בן יהודה לחוג מכרותיה במושבה אשר מטבע הדברים נמנו על נשות מנהיגי המושבה ומשכיליה. אחת הנשים הללו הייתה **ציפורה יודילוביץ'** (1872-1961), בתו של המייסד אהרן מרדכי פרימן, בוגרת בית הספר העברי הראשון, שנישאה למורה העברי הראשון דוד יודילוביץ'. היא הנהיגה בביתה דיבור עברי בלבד והייתה בין מקימות "ועד צין [י' בשורוק] אוהבות ציון" ששם לו למטרה להקים מצבה על קברה של דבורה בן יהודה, אשתו הראשונה של אליעזר בן יהודה שהייתה האם הראשונה שחינכה את ילדיה בעברית.

נחמה פוחצ'בסקי (1869-1934), "הסופרת העבריה הראשונה", ילידת בריסק, ליטא, למדה בגימנסיה רוסית והייתה פעילה בתנועת חובבי ציון בעיר הולדתה. בשנת 1889 נישאה למיכאל פוחצ'בסקי, גון עברי מטעם פקידות הברון רוטשילד, והצטרפה אליו בראשון-לציון. בנוסף להיותה איכרה ואם, הייתה פעילה מאד בחיי הציבור של המושבה ואף שלחה ידה בכתיבה. בדרך כלל עסקו סיפוריה בסבל ובעונו של המצויים בשולי החברה כמו הפועלים והתימנים. בעיקר הזדהתה עם סבלן של נשות התימנים שמעמדן היה נחות מאד, והתנגדה לחוקי האישות אשר אפשרו לתימנים לקחת אישה שנייה על פני הראשונה. נחמה פוחצ'בסקי פרסמה את סיפוריה מעל דפי העיתונות העברית ובשני ספרים אשר יצאו לאור בימי חייה: "ביהודה החדשה" (1911)

נחמה
פוחצ'בסקי

ו"בכפר ובעבודה" (1930). לאחרונה ערכו ניניה את כתב היד של הרומן "במדורן", מפרי עטה, והוציאוהו לאור (2004).

בנוסף לקבוצה זו, היו גם נשים, אשר פרצו את גבולות המסורת ואת ההגבלות המגדריות של חברתן ופעלו למען עידוד ההשכלה בקרב בנות מינן. כזו הייתה **קומאש יונה דמארי מזרחי** (1899-1987) שעלתה מתימן והגיעה למושבה עם בעלה בשנות העשרים של המאה ה-20. המפגש עם ותיקי המושבה, שבבתיים עבדה, חשף אותה לחשיבות ההשכלה. למרות הלחץ הסביבתי שהופעל על בנות העדה לנטוש את ספסל הלימודים, לצאת לעבודה ולסייע בפרנסת המשפחה, היא עודדה את נשות התימנים לשלוח את בנותיהן ללמוד. דאגה לשלוח את בנותיה להאזין לשיעורים ב"חדר", ללמוד בשיעורי ערב, שניתנו בהתנדבות, ואף ללמוד בסמינר למורות. היא עצמה למדה קרוא וכתוב בגיל מבוגר על מנת שתוכל להתכתב עם ילדיה ששהו מחוץ לבית.

רשימת הנבחרים
לוועד המושבה,
1919 דצמבר

נשים בפעילות ציבורית ובמאבק למען זכות בחירה לנשים

נשות ראשון-לציון היו הראשונות מקרב נשות היישוב העברי שהשיגו שיווי זכויות. הדבר עלה בידן בעקבות מאבק עיקש ועמידה איתנה מול הדימוי המסורתי שלהן בעיני הגברים. האידאולוגיה הציונית העמידה את האישה במקום שווה לגברים מבחינה רעיונית אולם בפועל, נותרה האישה במעמדה המסורתי. המגמות שהחלו לחול בנושא מעמד האישה באירופה, שכללו חשיפה גדולה יותר של נשים להשכלה פורמאלית ולאפשרויות ביטוי ותעסוקה מחוץ למסגרת המשפחה, לא הגיעו אל מרבית הנשים. בקונגרס

רשימת הנבחרים לוועד המושבה, 1919 דצמבר	
1	הנבחרת א. ס. ארלבסקין
2	הנבחרת א. בלסקין
3	הנבחרת ת. גלסקין
4	הנבחרת ש. ארלבסקין
5	הנבחרת ש. ארלבסקין
6	הנבחרת א. ארלבסקין
7	הנבחרת ש. ארלבסקין
8	הנבחרת ש. ארלבסקין
9	הנבחרת ש. ארלבסקין
בית הנבחרים:	
10	הנבחרת א. ארלבסקין
11	הנבחרת ש. ארלבסקין

הציוני הראשון לא הייתה אף לא נציגה-אישה אחת. לנשים המעטות שבכל זאת הגיעו (שבע עשרה במספר), לא הייתה זכות הצבעה. אופיה הרדיקלי המהפכני של התנועה לא תורגם לתמורה ביחס אל הנשים. רק בקונגרס הציוני השלישי, בשנת 1899, הוכרזה זכות הבחירה לנשים כעיקרון. זכות זו במלואה (לבחור ולהיבחר) עדיין לא הייתה מקובלת במתקנות שבמדינות. בשנת 1903, ב"כנסיה" בזיכרון יעקב, שהייתה הניסיון הראשון לאחד את מוסדות היישוב העברי, לא אושרה זכות בחירה לנשים.

נחמה פוחצ'בסקי הייתה נושאת דגל גם בתחום זה. יחד עם עדינה כהנסקי, רבקה לובמן, אסתר ווינדמן ואחרות הקימה בשנת 1917 את "אגודת נשים לשיווי זכויות" ועמדה בראש המאבק למען זכות בחירה לנשים לוועד המושבה. בשנת 1919 עלה בידי הנשים, בראשותן של נחמה פוחצ'בסקי ועדינה כהנסקי, לקבל זכות בחירה ולהיבחר ברוב קולות לראשות ועד המושבה (פוחצ'בסקי ו"ר וכהנסקי סגן ו"ר). בשל היות הזמן שלאחר מלחמת העולם הראשונה שעת חירום, נאלצה נחמה פוחצ'בסקי להעביר את התפקיד לידיים גבריות וכיהנה, במשך שנים מספר כחברת הוועד.

לפני כן - ארץ ישראל
 נחמה פוחצ'בסקי
 כתב יד
 יום חמישי 15/12/1917
 זמן קצר לפני עלייתנו לארץ
 זמן קצר לפני עלייתנו לארץ
 זמן קצר לפני עלייתנו לארץ

פתק לוועד המושבה,
 בכתב ידה של נחמה פוחצ'בסקי

במסגרת פעילותה הציבורית סייעה נחמה פוחצ'בסקי לעולי תימן וכונתה "אם התימנים", הקימה יחד עם נשים נוספות במושבה את "חברת לינה" שדאגה להלין עוברי אורח עניים ואשר אחר כך, בשיתוף עם גברים, הפכה לחברת "לינת צדק" שעסקה גם בסיוע לחולים, הייתה חברה בוועד בית הספר במושבה, באת כוח "אגודת הנשים", באת כוח הוועד הלאומי מטעם המושבה, חברת ועדת התרבות המקומית, חברה באגודת הסופרים העבריים וחברה פעילה בויצ"ו.

עדינה כהנסקי (1887-1950), הגיעה למושבה בשנת 1902. בנוסף לחלקה במאבק למען זכות בחירה לנשים רשמה לזכותה פעילות ציבורית ענפה. היא כיהנה במשך 15 שנה כחברה בוועד המושבה ובמועצה המקומית, הייתה יו"ר ועדת הבחירות של המושבה, חברה בוועד בית הספר, פעילה בויצ"ו, חברת הוועד של "הלואה וחיסכון", פעילה במלחמה לשיתוף הנשים באספת הנבחרים, חברה ב"הפועל הצעיר" בשנותיו הראשונות ומאוחר יותר - חברה בברית הצה"ר (הציונים הרביזיוניסטים). בנוסף לכך פרסמה מאמרים בעיתונות העברית.

לאחר הצלחתן של נשות ראשון-לציון לזכות בשוויון זכויות, הצליחו נשות היישוב היהודי להתארגן כגוף אחד בשנת 1920. על-אף הקשיים שהערימו בעיקר אנשי היישוב הישן ומה שכונה באותם ימים האגף הימני, הצליחו הנשים להקים הסתדרות נשים משלהן, לעורר את דעת הקהל, ללכת לקלפי ולזכות לאישור סופי לשוויון זכויותיהן. מטעם המוסדות היהודיים (1926) ומטעם ממשלת המנדט (1927).

חנה
ליון
הרמטכ"ל
יגאל ידין,
שנות ה-50

חנה ליון (1897-1985), האישה הראשונה שכינה כראש עירייה במדינת ישראל, נולדה ברוסיה, שם למדה בגימנסיה ובקונסרבטוריון. ב-1923 עלתה לארץ ונישאה למיכאל ליון מראשון-לציון. כל חייה היו קודש לפעילות ציבורית. הייתה יו"ר "הסתדרות נשים ציוניות", יו"ר ויצ"ו המקומית והארצית וחברת הנהלת ויצ"ו העולמית. עיקר מאמציה הוקדשו לטיפול בעולים חדשים. במלחמת העולם השנייה

התגיסה לצבא הבריטי, שירתה בחיל העזר של הנשים (A.T.S) בארץ ישראל ובמצרים והגיעה לדרגת סגן. כונתה בפי החיילות "אם החיילות העבריות". על פועלה זה זכתה באות "גור אריה" מטעם ארגון החיילים המשוחררים של כל הצבאות אשר נלחמו בנאצים. בשנת תש"ח, 1948, התגיסה לצה"ל (בהיותה בת 50) ונשאה פנקס שירות מס' 1 של חיל הנשים. במשך שירותה הייתה מופקדת על גיוס הנשים, על קציני העיר ועל רווחת החיילים. שש פעמים נבחרה למועצה ולעיריית ראשון-לציון, הייתה ראש מחלקת החינוך בעירייה והחזיקה בתיקי הבריאות והרווחה. בשנת 1956 נבחרה לראשות העירייה והייתה האישה הראשונה והיחידה בארץ שכיהנה כראש עיר עד לבחירות המוניציפאליות של 1998. פיתחה בעיר שירותים סוציאליים, חברתיים וקהילתיים והקדישה מכספה הפרטי עבור מלגות לסטודנטים נזקקים. בשנת 1984 הוזמנה להדליק משואה בהר הרצל לכבוד פעילותה הציבורית והאישית הענפה.

מן הראוי לציין קבוצת נשים ייחודית אשר חייהן היו קודש למען הכלל, נשים אשר הקימו אגודות ומוסדות והרימו תרומה משמעותית לטובת הציבור בראשון-לציון.

יהודית שרף (1897-1988) אשר עם פרוץ מגפת הפוליו (שיתוק ילדים) בארץ (1952), הקדישה את כל מרצה ולעתים את כספה הפרטי לייסוד ולפיתוח סניף אגודת איל"ן בעיר. ראשיתה של הפעילות נערכה בביתה. יחד עם חברותיה שנרתמו למשימה דאגו לילדים הפגועים, רכשו עבורם ציוד, הקימו להם ספרייה, ארגנו קייטנות קיץ וליוו אותם עד בגרותם. במסגרת פעילותן דאגו גם לנפגעי הפוליו שאושפזו בבית החולים "אסף הרופא".

טובה שקולניק
עם מתנדבות יע"ל
בבית החולים אסף הרופא

טובה שקולניק (1902-1993) אשר הגיעה למושבה בשנת 1919 ובמשך עשרות בשנים, ועד ימיה האחרונים, הקדישה את זמנה לפעילות התנדבותית בויצ"ו, ביע"ל, בבית החולים אסף הרופא, בבסיס צה"ל, ב"רוטרי" ובלשכת הסעד העירונית. היא טיפלה בנזקקים ובגלמודים, דאגה להם ובישלה עבורם

והעניקה "מתן בסתר". כמו כן נענתה לפניות לאומיות ואירחה בביתה בשנות השישים ילדים מבית שאן המופגזת.

פסיה
ויגודסקי

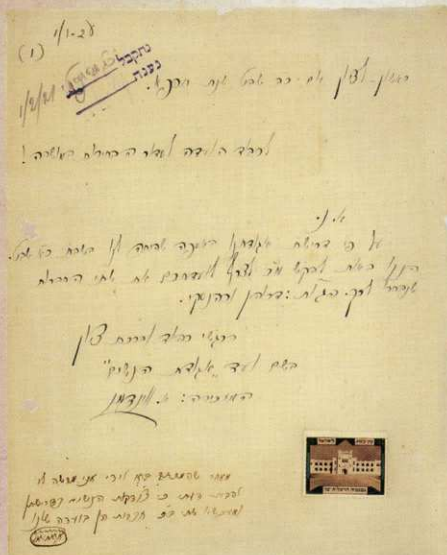

פסיה ויגודסקי (1890-1987), נישאה לאלהו ויגודסקי, איש העלייה השנייה. ביתם היה בית ועד לחבריהם אנשי "פועלי ציון" ואחרים. בנוסף לעבודתה במשק המשפחתי הייתה פעילה בענייני תרבות ורווחה. הקימה במושב את "האגודה למלחמה בשחפת", לקחה חלק בהקמת הספרייה הציבורית ובהפעלת "מגן דוד אדום", ייסדה ואימצה מעונות ילדים בשיכון המזרח וסייעה בקליטת עלייה. הייתה בין מקימי "יד לבנים" בעיר. נמנתה על מייסדות יע"ל והייתה פעילה בו עד זקנה ושיבה.

אסתר וינדמן (1890-1969), ילידת ראשון-לציון, החלה את דרכה בפעילות ציבורית ב"אגודת נשים לשיווי זכויות" (1917).

אגודה זו הפכה מאוחר יותר ל"הסתדרות נשים ציוניות" ובשנת 1934 נסתפחה לויצ"ו. משך שנים רבות כיהנה כמזכירת האגודה וניהלה את הלשכה המשפטית של ויצ"ו. במסגרת תפקידה זה הייתה חלוצה בטיפול במעמד האישה במשפחה ופעלה מול מוסדות משפטיים וציבוריים דוגמת הרבנות ולשכות הסעד בראשון-לציון ובסביבתה. בשנים 1928-1931 הייתה חברה במועצה המקומית.

חנה שוסהיים (1910-2001), ילידת גרמניה, הגיעה למושב בשנות השלושים ונרתמה מיד לפעילות

מכתב "אגודת נשים" לוועד הבחירות
במושב, חתום על ידי המזכירה:
אסתר וינדמן, 1921

ציבורית. סייעה לעולי גרמניה במושבה, הייתה ממייסדי בית הספר היסודי הדתי הראשון של "זרם המזרחי", כיום בית הספר "סיני". אירגנה בביתה את פעילות תנועת הנוער "בני עקיבא". הייתה פעילה ב"בני ברית" וביע"ל וסייעה רבות לחולי סרטן. התנדבה בקופת חולים הכללית בעזרה לחולים מרותקים לביתם ופעלה למען רווחת הקשישים בעיר. את גולת הכותרת של התנדבותה ראתה בהצטרפות ל"אנוש" (העמותה הישראלית לבריאות הנפש). לדבריה, "הלב הוא הדבר הגדול שנתן לנו האל. יש לחפש תמיד את המפתח שלו. אהבה ומעשים טובים אינם עולים כסף". על פעילותה הברוכה זכתה לאות "יקיר ראשון-לציון" בשנת 1998.

נשים באמנות

האחיות חוה ואדית סמואל, ילידות גרמניה, עלו לארץ בשנות השלושים והשתקעו בראשון-לציון. חוה, הבכורה (1904-1989), למדה אמנות בגרמניה. בראשון-לציון ייסדה את בית המלאכה "כד וספל" לעבודות קדרות. היא ראתה עצמה קודם כול כציירת. היא זו שעיצבה את "בול המשריין" של דואר המושבה ראשון-לציון בשנת 1948. עבודתה עוסקת בדמויות עממיות ובנושאים תנכיים ויהודיים עם השפעה של סגנונות מזרחיים.

אדית סמואל (1907-1964), עסקה בציור, רישום, איור ספרים, פיסול וכתיבה. אך אהבתה הגדולה הייתה יצירת בובות בד. בארץ יצרה בובות בהשראת דמויות מן הפולקלור המקומי - תימנים, ערבים, ילדים וחלוצים. בובות אלה היו השראה לתעשיית הבובות שפרחה מאוחר יותר בשנות החמישים והשישים במסגרת ויצ"ו.

בית המלאכה
"כד וספל"
של חוה
סמואל

אדית
סמואל

"בול המשריין",
מעשה ידי
חוה סמואל,
1948

אחרית דבר

נשות המושבה התערו בארץ-ישראל ותרמו את חלקן למען התפתחות היישוב העברי בארץ. על אף שלא כל הנשים שהגיעו לכאן היו בעלות מטען לאומי ואידאולוגי מובהק, החיים בארץ והאתגרים החדשים שעמדו בפניהן הביאו אותן לקיים בפועל את האידאולוגיה הציונית ולהפנים את החידוש שבחיים העבריים בארץ ישראל, אישה אישה על פי יכולתה וכישוריה. הן השכילו לגדל דור של "יהודים חדשים" ו-"צברים" שבהם נטעו ערכים של אהבת האדמה, העם והארץ ושאיפה לעצמאות לאומית. הנשים הללו, שהיו שותפות פעילות לתקומת עם ישראל בארצו, הניחו את היסודות להעצמת האישה ולשיפור מעמדה בראשון-לציון ובארץ ישראל.

פועלות בבית החרושת
לסריגים "צדק", 1942

Women as part of the
village medical staff,
end 19th c.

Some women took part in the responsibility of supporting their families and started small businesses: **Nesia Dashevsky**, who opened a kitchen which was also a "home away from home" for the Second "Aliya" workers. **Kadia Araki**, who sold eggs, did some sewing, maintained a cow barn and sold milk to the villagers, all these to help support her family.

Rishon Le-Zion was a pioneer in the revival of the Hebrew language. The first Hebrew school in the world founded here was inspired by Eliezer Ben Yehuda who believed that women, due to emotions unique to them, could best contribute to the revival of the Hebrew language. A handful of women were active in imparting the Hebrew language, writing Hebrew literature and encouraging education. Worthy of mention are **Nechama Pochachevsky**, "the first female Hebrew author" and **Kumash Yona Damari Mizrachi**, from among the Yemenite immigrants, who saw the importance of education and urged the women in her community to study to better themselves.

The women of Rishon Le-Zion were among the first women of the Jewish "yishuv" (settlement) to obtain equal rights. **Nechama Pochachevsky** and **Adina Kahansky** established the "Women's Organization for Equal Rights". In 1919 they succeeded to achieve their goal and were voted, by majority, to head the Local Committee (Pochachevsky as chairman and Kahansky as her deputy). It is to their credit that many public activities in the fields of individual welfare, education and culture were advanced.

Hanna Levin, who devoted her entire life to public welfare, was the first woman mayor who ever served in the state of Israel. During WWII she served in the British army and with the establishment of the State of Israel, at the age of fifty, she joined the Israeli army, IDF. In 1956 she was voted as mayor and was the first and only woman mayor in the country until the 1998 elections.

Despite the fact that most of the First "Aliya" women did not immigrate because of ideological Zionist zealotry, it was, in reality, the hardships of the life and the new challenges that actually brought them to carry out the Zionist ideal in the end. They educated a generation of "new Jews" and instilled in them values of love for the land, the people and the country. These "Sabras" aspired to obtain national independence. These women were among those who laid the foundations for women in Israel to improve themselves, influence society and strengthen their own status.

WORTHY WOMEN WOMEN IN RISHON LE-ZION

With the celebration of the 60th anniversary of the State of Israel, this booklet presents the story of the women of Rishon Le-Zion from its founding until the end the 20th century. These women, who devoted their time and energy for the benefit of the individual and the community, were pioneers in their fields.

The women of the First "Aliya" (immigration) (1882-1904) were forced to cope with the hardships of Eretz Israel but remained in their traditional role without the rights and privileges equal to those of the men. All their activities centered within the confines of their household and farmyard. Because of the hardships, women often paid with their own health and that of their children. Such a woman was **Sara Schalit**, the wife of the founder Eliezer Elchanan Schalit. Only a few months after the founding of the village, Sara lost her infant daughter, Berakha. *"The sight of our poor sick mother and the dying child pressed at her bosom almost broke our spirits. So, poor Berakha was my parents' first sacrifice on the altar of their idealism"* (M.A. Schalit, *Travelled Roads*, 1953, 2000). Sara Schalit serves as an example of a woman who followed her husband and his ideals faithfully and devotedly and, later on, identified with them. Even the "Bilu" women, **Hasia Beninson**, **Fanny Freizer** and **Fanny Belkind**, who came with an ideological background, continued to fulfill the traditional women's role for all the Bilu" group.

According to the custom in those days, inherited land was usually written in the name of the male head of the family. An exception to this rule was **Bracha Hirshfeld**. In 1914, when her husband, Zvi Hirshfeld, left the village to set up the Ruhama farm in the Negev, he entrusted his will with the Local Village Committee giving the power of attorney to his wife to do with the land as she wished.

In Rishon Le-Zion there were also women who fulfilled traditional professions such as midwives, nursing caretakers and teachers: the wife of the founder Binyamin Fein, **Fania Lapidot Fein**, the first midwife, **Hava Carlan**, the first public nurse, **Shifra Gissin**, the first principal of the girls' school and **Esther Shapira**, the first Hebrew kindergarten teacher.

WORTHY WOMEN   בזכות הנשים

Women in Rishon Le-Zion   נשים בראשון-לציון

מוזיאון ראשון-לציון

רח' אחד העם 2, ת"ד 7 ראשון-לציון, 75100

טל': 03-9598862, 03-9598890 פקס: 03-9676934

פתוח לקהל הרחב: בימים א', ג', ד', ה' 09:00-14:00

יום ב' 09:00-13:00, 16:00-19:00, שבת ראשונה בכל חודש אזורי 10:00-14:00

Museum of Rishon Le-Zion

2 Ahad Ha-Am St, P.O.B. 7 Rishon Le-Zion, 75100

Tel: 03-9598890, 03-9598862 Fax: 03-9676934

The Museum is opened to the public on: Sun, Tues, Wed, Thurs 09:00-14:00

Mon: 09:00-13:00, 16:00-19:00, 1st Sat. of calendar month: 10:00-14:00

דוא"ל: ronitm@hironit.co.il

© כל הזכויות שמורות למוזיאון ראשון-לציון, 2008